

રૂપરેખા

- 11.0 હેતુઓ
- 11.1 પ્રસ્તાવના
- 11.2 કૉપીરાઈટ કાયદાનો ઇતિહાસ
- 11.3 કૉપીરાઈટનો અર્થ
- 11.4 કૉપીરાઈટથી મળતા અધિકારો
- 11.5 કૉપીરાઈટની સમયમર્યાદા
- 11.6 કૉપીરાઈટની નોંધણી તથા કૉપીરાઈટનો ભંગ
- 11.7 આંતરરાષ્ટ્રીય કૉપીરાઈટ
- 11.8 સારાંશ
- 11.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો
- 11.10 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 11.10 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન

11.0 હેતુઓ (Objectives)

આ યુનિટ દ્વારા તમે કૉપીરાઈટ કાયદો શું છે ? તેમજ તેનો ઇતિહાસ, કૉપીરાઈટ કાયદા હેઠળ સમાવિષ્ટ કૃતિઓ, અધિકારો તથા તેનો ભંગ થાય તો તે અંગે સજાની કરેલ વિવિધ જોગવાઈઓ વગેરે વિષયક વિસ્તૃત માહિતી મેળવી શકશો. વિસ્તૃત યુનિટનો મુખ્ય હેતુ વિદ્યાર્થીઓને કૉપીરાઈટ એક્ટ વિશે વિસ્તૃત જાણકારી આપવાનો છે. ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓને કૉપીરાઈટ કાયદા વિષયક જાણકારી સરળતાથી મળી રહે તે રીતે અહીં માહિતી રજૂ કરવામાં આવેલ છે.

11.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

અત્યાધુનિક યુગ માહિતી અને જ્ઞાનનો યુગ છે. મોટાભાગના ગ્રંથાલયો માહિતી શોધ માટે વિવિધ ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરતાં હોય છે. ગ્રંથાલયોમાં સંગ્રહિત તમામ પ્રલેખોનો યોગ્ય ઉપયોગ માત્ર શૈક્ષણિક કારકિર્દીના ઘડતરમાં તેમજ સંશોધન માટે થાય તેની તકેદારી રાખવાની મહત્તમ જવાબદારી ગ્રંથાલય સાથે સંકળાયેલાં કર્મચારીઓની/ ગ્રંથપાલની રહેતી હોય છે. આ હેતુસર ગ્રંથાલય અને માહિતી વિજ્ઞાનના વિદ્યાર્થીઓને

કોપીરાઈટ કાયદો શું છે ? તેની જરૂરિયાત તેમજ તે વિષયક વિસ્તૃત માહિતી હોવી જરૂરી છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં આ હેતુને ચરિતાર્થ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે. પુસ્તકો, પ્રલેખો, પેટન્ટ્સ, ડેટાબેઈઝ વગેરે વિવિધ પ્રલેખોનો ઉપયોગ ચોક્કસ ધારા/ધોરણ અન્વયે થાય તેને અનુલક્ષીને કેટલાંક રાષ્ટ્રીય/આંતર રાષ્ટ્રીય કાયદાઓ ઘડવામાં આવેલ છે. વળી ગ્રંથાલય દ્વારા અપાતી ફોટોકોપી સેવા જે આ પ્રકારના અધિનિયમો સાથે સંકળાયેલાં છે.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી તથા સામાજિક વિજ્ઞાન ક્ષેત્રે સંશોધનોના વધતા વ્યાપ સાથે જ્ઞાનની સતત વૃદ્ધિ થતી રહે છે. માનવીય બુદ્ધિશક્તિની નીપજ તરીકે પ્રસ્તુત કોઈપણ કૃતિ કે પ્રલેખનો અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા દુરઉપયોગ ન થાય તેમજ તેના મૂળ માલિકને તેનો લાભ મળે તે હેતુસર કોપીરાઈટ કાયદાનું ગઠન કરવામાં આવેલ છે.

11.2 કોપીરાઈટ કાયદાનો ઇતિહાસ (History of Copyright Law)

કોપીરાઈટ કાયદાનો સૌપ્રથમ ઉદ્ભવ કરવાનું શ્રેય ઈંગ્લેન્ડને ફાળે જાય છે.

ઈંગ્લેન્ડના પ્રિન્ટર્સ અને પુસ્તકની બાંધણી કરનારા બાઈન્ડર્સના હિતોનું રક્ષણ કરવાના મૂળ ઈરાદાથી કોપીરાઈટ કાયદાનો ઉદ્ભવ થયો. જેમાં પુસ્તકના લેખકના હક્કનું રક્ષણ નહિવત્ હતું. ઈ.સ. 1556માં સ્ટેશનર્સ કંપનીનો મૂળ અધિકારપત્ર આપવામાં આવ્યો. જેમાં મુખ્ય હેતુ રાજ્યમાં સ્થાપિત ધર્મની વિરુદ્ધનાં પ્રકારનો અટકાવવાનો હતો. આ અધિકારપત્રમાં જણાવવામાં આવેલું કે, જે સ્ટેશનર્સ કંપનીના સભ્ય હોય તેજ છાપકામનો વ્યવસાય કરી શકે. આ ઓર્ડરનો ભંગ કરનારને સખત સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવી.

ઈ.સ. 1585માં પુસ્તક માટે પરવાના પદ્ધતિનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો, જે અન્વયે પુસ્તક છાપતાં પહેલાં ઈંગ્લેન્ડના રાજા પાસે તેનો પરવાનો મેળવવાનું અનિવાર્ય બનાવાયું. ઈ.સ. 1640માં તમામ સત્તા ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટના હાથમાં આવતાં. ઈ.સ. 1643માં પાર્લામેન્ટએ એક કાયદો પસાર કર્યો. તેમાં બે શરતો મુકવામાં આવી. પહેલી શરત પુસ્તક છાપતાં પહેલાં પ્રિન્ટર્સે સરકાર પાસેથી પરવાનો મેળવવાનો રહેતો અને બીજી શરત એ હતી કે, પુસ્તક છાપતાં પહેલાં પ્રિન્ટર્સે પુસ્તકના માલિક પાસેથી પણ પરવાનો મેળવવાનો રહેતો. આમ, સૌપ્રથમ વખત પુસ્તકના માલિકને કાયદેસર હક આપવામાં આવ્યો.

વૈજ્ઞાનિક રીતે ઈ.સ. 1709માં ઈંગ્લેન્ડ કોપીરાઈટ કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો. 10મી એપ્રિલ, 1710ના દિવસથી તેનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો. જેમાં લેખકોને નકલ છાપવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. 21 વર્ષની મુદત સુધી લેખકોને પુસ્તકો છાપવાનો અધિકાર કાયદા જોગવાઈ અનુસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારબાદ ઈ.સ. 1775, 1852, 1854, 1875 વગેરેમાં ઘણાં ફેરફારો થતાં ગયાં. ઈ.સ. 1911માં કોપીરાઈટનો નવો સંપૂર્ણ અને વિસ્તૃત કાયદો ઘડવામાં આવ્યો.

ભારતમાં આઝાદી પહેલાં ઓક્ટોબર, 1912માં બહાર પડાયેલાં જાહેરનામાથી ઈંગ્લેન્ડનો ઈ.સ. 1911નો કોપીરાઈટનો કાયદો, ભારતમાં લાગુ પાડવામાં આવ્યો.

ત્યારબાદ ઈંગ્લેન્ડના ઈ.સ. 1911ના કાયદા અનુસાર ભારતમાં ઈ.સ. 1914માં કોપીરાઈટનો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો અને તેનો અમલ શરૂ થયો.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ઝડપી વિકાસને લઈને ભારતમાં રેડિયો, ટેલીવિઝન તથા પ્રકાશન ક્ષેત્રે નવી ક્ષિતિજોનો વિસ્તાર થવા લાગ્યો. કોપીરાઈટ ક્ષેત્રે લેખકો પોતાના અધિકારો અને જવાબદારી પ્રત્યે લોકોમાં જાગૃતિ આવવા લાગી. આ પરિવર્તનને પહોંચી વળવા માટે કોપીરાઈટ ક્ષેત્રે નવિન જોગવાઈ કરવી અનિવાર્ય બની. આથી તારીખ 4થી જૂન, 1957ના રોજ કોપીરાઈટનો કાયદો મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને 21મી જાન્યુઆરી 1958થી સમગ્ર ભારતમાં તેનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો.

ઈ.સ. 1957નો કોપીરાઈટ કાયદો કુલ 78 કલમો અને 15 પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. જેમાં ઈ.સ. 1984, 1995 અને 1999નાં વર્ષોમાં સતત સુધારાઓ થતાં રહ્યાં છે. પ્રસ્તુત કાયદા અન્વયે લેખકોને સૌથી વધુ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. આ માટે લેખકોએ તેમના કોપીરાઈટની નોંધણી કરાવવી પડે છે. કોપીરાઈટ એ કાયદા દ્વારા ઉદ્ભવનો વૈધાનિક અધિકાર છે. આ અધિકારના રક્ષણાર્થે કોપીરાઈટ ચિહ્ન- ©નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે.

11.3 કોપીરાઈટનો અર્થ (Meaning of Copyright)

કોપીરાઈટ અધિકાર એ કલાકાર, લેખક, ફિલ્મ, પ્રોડ્યુસર વગેરેના હકોને સુરક્ષિત કરે છે. આ કાયદાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સાહિત્ય અને કલાના ક્ષેત્રમાં થતી ચોરી અને નકલ કરતાં અટકાવીને જે-તે કૃતિના મૂળ લેખકો તથા મૂળભૂત કલાકારોને તેમની બૌદ્ધિક ક્ષમતાની નીપજ સ્વરૂપ કૃતિને રક્ષણ આપવાનો અને તે માટે અધિકારોનું નિયંત્રણ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે કોપીરાઈટ એ વ્યક્તિના વિચારોની અભિવ્યક્તિમાં રહેલો છે. જે કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ હોય તે કોપીરાઈટને પાત્ર છે.

સામાન્ય રીતે કોપીરાઈટ એટલે “નકલ કરવાનો અધિકાર” નકલનો હક એ વાપરનારની સગવડ માટે નથી પરંતુ વહેંચણીના હેતુ માટે છે. આથી કોઈપણ પ્રકાશક જ્યારે કોઈ લેખકનું પુસ્તક પ્રકાશિત કરે છે, ત્યારે તેનો મૂળ અધિકાર લેખક પાસે રહેલો હોય છે. કાયદા અન્વયે ચોક્કસ કરાર દ્વારા લેખકો, પ્રકાશકોને પુસ્તકોની નકલ પ્રકાશિત કરવાનાં હકો આપતાં હોય છે.

કોપીરાઈટ હેઠળ વ્યક્તિ દ્વારા વ્યક્ત થતાં વિચારો જે ભૌતિક સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થતાં હોય છે, તેની અભિવ્યક્તિને રક્ષણ મળે છે. આ કાયદાનો મુખ્ય અર્થ અને ઉદ્દેશ મૌલિક કૃતિઓનું રક્ષણ કરવાનો છે. સાહિત્યિક, નાટ્યાત્મક અથવા સંગીતીક કૃતિ, કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ, કલાત્મક કૃતિ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ, રેકોર્ડિંગ વગેરેમાં તેના મૂળ માલિકને કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલ અધિકાર.

કોપીરાઈટ એ અમૂર્ત મિલકત છે. દા.ત પુસ્તકનો કોપીરાઈટ લેખક પાસે હોય છે. પણ કોઈપણ વ્યક્તિ બજારમાંથી તે પુસ્તક ખરીદી શકે છે અને પુસ્તકનો માલિક બને છે. એટલે કે કોપીરાઈટ એ અન્યને તે પુસ્તકની નકલ કરતાં અટકાવવાનો અધિકાર છે. કોપીરાઈટ ધારણ કરનારની પરવાનગી વગેરે તે પુસ્તક બજારમાં મૂકતાં કે વેચતા

અટકાવવાનો છે.

આમ, કૉપીરાઈટનો અર્થ કોઈપણ વ્યક્તિની મહેનત, બુદ્ધિ, નિપૂર્ણતા, વ્યક્તિ આંતરિક કળાની પ્રસ્તૂતી કે મૂડીનું સર્જન એ અન્ય વ્યક્તિ પચાવી ન શકે તેવો કરી શકાય. કૉપીરાઈટ એ એક અધિકાર તરીકે નહીં પરંતુ અધિકારોનો સમૂહ છે. આ કાયદાન અન્વયે વિચારોની મૌલિકતાને જે નક્કર સ્વરૂપે રજૂઆત કરવામાં આવેલ હોય તે સ્વરૂપને કાયદાકીય રક્ષણ આપવામાં આવે છે.

11.4 કૉપીરાઈટથી મળતા અધિકારો (Right of Copyright)

કૉપીરાઈટ કાયદાની જોગવાઈઓને અનુલક્ષીને માલિકના હકો સંબંધિત કૉપીરાઈટની માલિકીપણાની વિવિધ જોગવાઈઓ આ પ્રમાણે છે.

1. કૉપીરાઈટની માલિકી :-

સામાન્ય રીતે કોઈપણ કૃતિનો કર્તા તેનો પ્રથમ માલિક રહેતો હોય છે. કર્તા એટલે કે સાહિત્યનો અથવા નાટ્યકૃતિનો લેખક, સંગીત કૃતિનો કમ્પોઝર, જે-તે વિવિધ કલાકૃતિઓના કલાકારો, ફોટોગ્રાફ લેનાર વ્યક્તિ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ અથવા સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગના નિર્માતા વગેરે કર્તાના હકો મેળવવાના અધિકારી છે.

ભાષણ આપનાર વ્યક્તિ તે ભાષણના પ્રથમ માલિક ગણાશે. સરકારી કામોની બાબતમાં સરકાર પ્રથમ માલિક ગણાશે.

વિદેશી કૃતિ માટે જેઓ કૉપીરાઈટ ધરાવવા લાયક હોય, તેના સંબંધમાં કલમ 49 હેઠળ કેન્દ્ર સરકારે જાહેર કરેલ આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન સાથેના કરાર આધારિત કૉપીરાઈટના માલિકી અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં હોય છે.

ભાષાકીયકૃતિમાં કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ ટેબલ્સ અને કોમ્પ્યુટર ડેટાબેઝ સહિત સંકલનનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ્સ બનાવનાર મૂળ માલિકને તેનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો હોય છે.

2. કૉપીરાઈટની સોંપણી :-

કૉપીરાઈટના મૂળ માલિક કૃતિના કૉપીરાઈટ સોંપી શકે છે. આ માટેના કરારો અંશતઃ અથવા સંપૂર્ણ મુદત મર્યાદાને આધીન હોઈ શકે છે. ભવિષ્યની કૃતિના હકો અન્યને આપી શકાય છે. આ સંજોગોમાં કૃતિ પ્રકાશિત થાય ત્યારબાદ તેના કરાર અમલી બનતા હોય છે.

ઈ.સ. 1995 પછીના એસાઈનમેન્ટની બાબતમાં કૉપીરાઈટની સોંપણીના હકોમાં સોંપેલ કૃતિની વિગતો નિર્દેશિત કરવી જરૂરી છે. તેમાં સોંપેલ હકો, મુદત અને એસાઈનમેન્ટનું પ્રાદેશિક પ્રમાણ હોવું જોઈએ.

એસાઈનમેન્ટ એ માલિકી ફેર માટેનો કાયદાનો શબ્દ છે. કૉપીરાઈટ એ હકોનો સમૂહ છે. તેમાંથી કેટલાંક હકો માલિક પોતાની મરજીથી અન્યને એસાઈન કરી શકે છે.

આ અધિકાર માલિકી ફેર અથવા વેચાણ હોવાથી ભારતના સ્ટેમ્પ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુલક્ષીને સ્ટેમ્પ લગાડેલ હોવો જોઈએ.

કોઈપણ એસાઈનમેન્ટ લેખિતમાં કર્યું હોય તો જ તે કાયદેસર ગણાતું હોય છે.

અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ એટલે કે સાહિત્ય, નાટ્ય અથવા સંગીત કૃતિ, કલાકૃતિની પ્રસિદ્ધ ન થઈ હોય તેવી હસ્તપ્રતોના કોપીરાઈટ વીલ અથવા કોડીસીલ દ્વારા લેખકના વારસદારોને મળી શકે છે.

કૃતિના લેખકે કોપીરાઈટ રજિસ્ટ્રારને લેખિત નોટિસ દ્વારા પોતાના તમામ અથવા અંશતઃ હકો છોડી દઈ શકે છે. આવી નોટીસ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા જાહેર જનતા સમક્ષ પ્રસિદ્ધ કરવાનમાં આવતી હોય છે.

11.5 કોપીરાઈટની સમયમર્યાદા (Copyright Expiration)

કોપીરાઈટની સમયમર્યાદા અથવા તો મુદત લેખકની હયાતી દરમિયાન ઉપરાંત જે વર્ષમાં લેખક મૃત્યુ પામેલ હોય તેની તરત પછી આવતા અંગ્રેજી વર્ષની શરૂઆતથી 60 વર્ષ સુધીની રહે છે. સંયુક્ત માલિકીપણાની બાબતમાં જે લેખક છેલ્લે મૃત્યુ પામે તેમની મૃત્યુસાલને ગણવામાં આવે છે. કૃતિ, ફોટોગ્રાફ્સ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ, સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગ સરકારી કૃતિ જાહેર સાહસોની કૃતિઓ, તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનની કૃતિઓ કર્તાના મૃત્યુ પછીના પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થવાની બાબતમાં કોપીરાઈટ જે વર્ષમાં કૃતિ પ્રથમ પ્રસિદ્ધ થઈ હોય તેની પછીના અંગ્રેજી વર્ષના આરંભથી 60 વર્ષની હયાતી ગણાશે.

11.6 કોપીરાઈટની નોંધણી તથા કોપીરાઈટનો ભંગ (Copyright Registration & Infringement)

કોપીરાઈટની કલમ 33(3)માં નોંધણીની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી. કોપીરાઈટ, કોપીરાઈટ રજિસ્ટ્રાર પાસે રજિસ્ટર કરાવી શકાય. આ રજિસ્ટ્રેશન ફરજિયાત નથી પરંતુ રજિસ્ટર થયેલ કૃતિઓને કાયદાકીય હકો સરળતાથી મળતા હોય છે. રજિસ્ટરમાં કૃતિનું નામ અથવા શિર્ષક, લેખક, પ્રકાશક, કોપીરાઈટ માલિકનું પૂરું નામ અને સરનામું વગેરે માહિતી નોંધવાની રહે છે.

કોપીરાઈટનું રજિસ્ટ્રેશન કોપીરાઈટનો દાવો કરતી વ્યક્તિની તરફેણમાં સૌ પ્રથમ પુરાવો છે. કોપીરાઈટ સોસાયટી નિયત કરવામાં આવે તે શરતોને આધીન અધિકારોના માલિક પાસેથી, પરવાનો આપીને અથવા તો પરવાનાનો શુલ્ક વસૂલ કરીને કોઈપણ કૃતિમાં અધિકારનો વહીવટ કરવાના સંપૂર્ણ અધિકારપત્ર સ્વીકારી શકે. સાથે સાથે અધિકારોનો માલિક કોઈપણ કરાર હેઠળ કોપીરાઈટ સોસાયટી અધિકારોને બાધ આવ્યા સિવાય આવો અધિકાર પત્ર પાછો ખેંચવાનો અધિકાર ધરાવે છે કોપીરાઈટ ઓફિસ કેન્દ્ર સરકારની દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ કામ કરે છે.

★ કોપીરાઈટનો ભંગ :

કોપીરાઈટનો ભંગ એટલે કે કોપીરાઈટ ધરાવતાં મૂળ માલિકના હકોને નુકસાન કરવું તે. એટલે કે કોપીરાઈટના માલિકનો હક હોય તેના માટે લાઈસન્સ સિવાય કંઈપણ કરવું, કોઈપણ કૃતિ જેનો કોપીરાઈટ હેઠળ સમાવેશ હોય તેની નકલો વેચવી કે ભાડે આપવી, અથવા તો વેપારી રીતે તેને પ્રદર્શિત કરવી. કલાત્મક કૃતિની નકલ કરવી વગેરે બાબતો કોપીરાઈટનો ભંગ ગણાશે.

સાહિત્યિક કૃતિ, નાટ્યકૃતિ, સંગીત રચના કે કલાત્મક કૃતિની બાબતમાં, સિનેમેટોગ્રાફના રૂપમાં ન હોય તેવી તેની ફેર રજૂઆત, કોઈપણ સાધનો દ્વારા સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મની નકલ, રેકોર્ડિંગની બાબતમાં કોઈપણ સાધન દ્વારા “સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગ” તેમજ પ્રસારણની પુનઃરજૂઆતના અધિકારવાળા અથવા પ્રયોગ કરનારના હક હયાત હોય ત્યારે વધુમાં સીનેમેટોગ્રાફ, ફિલ્મના સ્વરૂપમાં સાહિત્યકૃતિ, નાટ્યકૃતિ, સંગીત રચના અથવા કલાત્મક કૃતિની ફેર રજૂઆત પણ આ કાયદાનો ભંગ ગણાતો હોય છે.

જાહેર જનતા માટે ખુલ્લા કોઈ ગ્રંથાલય, સંગ્રહાલય અથવા બીજી કૃતિનો સંશોધન અથવા વ્યક્તિગત અભ્યાસ માટેના ઉપયોગને કોપીરાઈટ ભંગ ગણવામાં આવતો નથી તેને ‘ફેર યુઝ’ અંતર્ગત લેવામાં આવે છે.

કોપીરાઈટ કાયદાના ભંગ સામે કોપીરાઈટના માલિકને દીવાની ઉપાય મળી શકે છે. જેવા કે મનાઈ હુકમ, નુકસાન, એકાઉન્ટ વગેરે. આ ઉપરાંત અધિનિયમમાં “ફોજદારી ગુના” માટે ફોજદારી કોર્ટ દ્વારા શિક્ષા માટે જોગવાઈ કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા આ અધિનિયમનો ભંગ થાય છે તેવું સાબિત થાય તો તે વ્યક્તિ ત્રણ વર્ષની પણ છ મહિના કરતા ઓછી ન હોય તેટલા દંડની સજા થાય છે. ઉપરાંત બે લાખ રૂપિયા પણ 50,000/- રૂ. કરતાં ઓછા ન હોય તેટલા દંડને પણ પાત્ર થશે. પરંતુ જો તેણે આવકના હેતુસર ભંગ કર્યો નથી એવું અદાલતને જણાય તો દંડ કે સજાની માત્રા ઓછી કરી શકે છે.

11.7 આંતરરાષ્ટ્રીય કોપીરાઈટ (International Copyright)

મોટાભાગના કોપીરાઈટ ઘડવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે કોપીરાઈટનું રક્ષણ થાય તે હેતુસર વિવિધ દેશો વચ્ચે “Generation Agreement” સ્વરૂપના ‘સદગૃહસ્થોના કરાર’ અથવા સંધિ કરવામાં આવેલ છે. સૌપ્રથમ ઈસ. 1886માં બર્ન ખાતે આંતરરાષ્ટ્રીય સંમેલન ભરવામાં આવેલ જેમાં ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાંસ, જર્મની, ઈટાલી વગેરે દેશોએ ભાગ લીધેલ તે અંતર્ગત સભ્ય દેશોમાંથી કોઈપણ દેશમાં કૃતિનું પ્રકાશન થાય તેને બધા સભ્ય દેશોએ પણ રક્ષણ આપવું.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે થયેલ ઝડપી પ્રગતિ થતાં કલા, સાહિત્ય અને પ્રકાશન ક્ષેત્રે પણ ગણનાપાત્ર વિકાસ થયો આથી ઈ.સ. 1928માં રોમ ખાતે 1948માં બ્રસેલ્સ ખાતે સંમેલન મળેલ બ્રસેલ્સના સંમેલનમાં ભારત સહિત 33 દેશોએ ભાગ લીધો. ત્યારબાદ ઈ.સ. 1952માં યુનેસ્કોના ઉપક્રમે જાનિવામાં “યુનિવર્સલ કોપીરાઈટ કન્વેન્શન”ની બેઠક મળી જેમાં ભારત, અમેરિકા સહિત 50 દેશોએ ભાગ લીધો. ઈ.સ. 1958માં 21મી જાન્યુઆરીના રોજ આંતરરાષ્ટ્રીય

કોપીરાઈટ સંબંધી S.R.G. No. 271 અને 272 બે આદેશો પસાર કરવામાં આવ્યા. જે ભારતના કોપીરાઈટના કાયદાના એપેન્ડિક્સ ‘બી’માં આપવામાં આવેલ છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રે પણ કોપીરાઈટના રક્ષણાર્થે કોપીરાઈટ ચિન્હ ©નો ઉપયોગ

કરવો જરૂરી છે.

ઈ.સ. 1957ના કોપીરાઈટ એક્ટની કલમ 40 થી 43 સુધીમાં આંતરરાષ્ટ્રીય કોપીરાઈટ સંબંધી વિવિધ જોગવાઈઓ આપવામાં આવેલી છે.

11.8 સારાંશ (Summary)

અત્યાધુનિક યુગ માહિતી અને જ્ઞાનનો યુગ છે. મોટાભાગના ગ્રંથાલયો માહિતી શોધ માટે ઈન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરતાં હોય છે. આથી જ આધુનિક યુગમાં બૌદ્ધિક સંપત્તિનો મુદ્દો ખૂબ જ મહત્વનો બન્યો છે. વર્લ્ડ વાઈડ વેબ, પુસ્તકો, પેટન્ટ્સ, ડેટા બેઈઝ વગેરે પ્રલેખોના વધતા ઉપયોગને કારણે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ ચોક્કસ ધારા-ધોરણો અન્વયે થાય તે હેતુસર રાષ્ટ્રીય/આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાઓનું ગઠન કોપીરાઈટ કાયદા તેમજ આધુનિક યુગમાં “બૌદ્ધિક સંપદા”ના કાયદા અન્વયે તમામ બૌદ્ધિક સંપદાને આવરી લેવામાં આવેલ છે.

Dr. R. A. Mashelkar કે જેઓ SIR (The Council of Scientific and Industrial Research)ના ડિરેક્ટર જનરલ હતાં, તેમના “Journal of CFChartered Secretary (Jan-2002)” માં પ્રકાશિત લેખમાં તેમણે નોંધ્યું હતું કે, “21મી સદી એ જ્ઞાનની સદી હશે. જ્ઞાનની સતત પ્રક્રિયા નવિન જ્ઞાનને જન્મ આપવા રાષ્ટ્રનું મહત્વ જ્ઞાનરૂપી સંપત્તિને કારણે વધશે.” આવી બૌદ્ધિક સંપત્તિને રક્ષણ પૂરું પાડવા માટે ચોક્કસ નીતિનું ઘડતર કરવું અત્યંત જરૂરી બની રહે છે. જેથી જે-તે કૃતિના મૂળ રચનાકારની બૌદ્ધિક સંપત્તિને થતાં નુકશાનને અટકાવી શકાય. તેની ઉપર યોગ્ય કાયદાકીય અધિનિયમ દ્વારા નિયંત્રિત રાખી શકાય.

“The Delivery of Book Act”, 1954ના કાયદા મુજબ કેન્દ્રીય ગ્રંથાલયોમાં કોપીરાઈટ વિભાગ શરૂ કરવો. ભારતીય સંસદમાંથી ઈ.સ. 1994મા પસાર કરેલા આ કાયદા મુજબ ભારતમાં પ્રકાશિત પ્રત્યેક પ્રલેખની 4 પ્રત સરકારે નક્કી કરેલા ગ્રંથાલયોમાં, તેના કોપીરાઈટ વિભાગમાં જમા કરાવવાની રહેતી હોય છે. લેખકના પુસ્તક/પ્રલેખની પ્રથમ પ્રત “ભારતીય રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલય”, કલત્તામાં, અને બાકીના ત્રણ પુસ્તકો “કોનેમેરા સાર્વજનિક ગ્રંથાલય”, ચેન્નાઈ, “કેન્દ્રીય ગ્રંથાલય”, મુંબઈ અને “દિલ્હી પબ્લિક લાયબ્રેરી”માં મોકલી આપવાનું રહેતું હોય છે. લેખક જે રાજ્યનો હોય તે રાજ્યના “કેન્દ્રીય સાર્વજનિક ગ્રંથાલય” માં પણ પુસ્તક મોકલતું હોય છે. રાષ્ટ્રીય અને કેન્દ્રીય સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ખાસ વિભાગ તરીકે “કોપીરાઈટ વિભાગ” રાખવામાં આવે છે. જે ને કારણે દેશમાં પ્રકાશિત પ્રલેખો સચવાય તેમજ ભવિષ્યના સંશોધનમાં પણ તેનો ઉપયોગ શક્ય બને. ગુજરાતમાં “ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય”માં બહોળો કોપીરાઈટ વિભાગ અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : (1) નીચે આપેલી જગ્યામાં તમારા ઉત્તર લખો.

(2) એકમનાં અંતે આપેલા ઉત્તરો સાથે તમારા ઉત્તરને સમજાવો.

ગ્રંથાલય અધિનિયમ (Library Act)

1. કોપીરાઈટ કાયદા વિશે વિસ્તૃત નોંધ લખો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. કોપીરાઈટ કાયદા અન્વયે અપાતા અધિકારોની ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. કોપીરાઈટની નોંધણી તેમજ તેના કાયદાના ભંગ વિષયક ટૂંકનોંધ લખો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. કોપીરાઈટ કાયદો, 1957 વિષયક ચર્ચા કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. કોપીરાઈટનો ઈતિહાસ જણાવી કોપીરાઈટ કાયદાનો હેતુ સ્પષ્ટ કરો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11.9 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો (Answer the Self Check Exercises)

1. કોપીરાઈટ અધિકાર એ કલાકાર, લેખક, ફિલ્મ, પ્રોડ્યુસર વગેરેના હકોને સુરક્ષિત કરે છે. આ કાયદાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સાહિત્ય અને કલાના ક્ષેત્રમાં થતી ચોરી અને નકલ કરતાં અટકાવીને જે-તે કૃતિના મૂળ લેખકો તથા મૂળભૂત કલાકારોને તેમની બૌદ્ધિક ક્ષમતાની નીપજ સ્વરૂપ કૃતિને રક્ષણ આપવાનો અને તે માટે અધિકારોનું નિયંત્રણ કરવાનો છે. સામાન્ય રીતે કોપીરાઈટ એ વ્યક્તિના વિચારોની અભિવ્યક્તિમાં રહેલો છે. જે કૃતિ પ્રસિદ્ધ થઈ હોય તે કોપીરાઈટને પાત્ર છે.

સામાન્ય રીતે કોપીરાઈટ એટલે “નકલ કરવાનો અધિકાર” નકલનો હક એ વાપરનારની સગવડ માટે નથી પરંતુ વહેંચણીના હેતુ માટે છે. આથી કોઈપણ પ્રકાશક જ્યારે કોઈ લેખકનું પુસ્તક પ્રકાશિત કરે છે, ત્યારે તેનો મૂળ અધિકાર લેખક પાસે રહેલો હોય છે. કાયદા અન્વયે ચોક્કસ કરાર દ્વારા લેખકો, પ્રકાશકોને પુસ્તકોની નકલ પ્રકાશિત કરવાનાં હકો આપતાં હોય છે.

કોપીરાઈટ હેઠળ વ્યક્તિ દ્વારા વ્યક્ત થતાં વિચારો જે ભૌતિક સ્વરૂપે પ્રસિદ્ધ થતાં હોય છે, તેની અભિવ્યક્તિને રક્ષણ મળે છે. આ કાયદાનો મુખ્ય અર્થ અને ઉદ્દેશ મૌલિક કૃતિઓનું રક્ષણ કરવાનો છે. સાહિત્યિક, નાટ્યાત્મક અથવા સંગીતિક કૃતિ, કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ, કલાત્મક કૃતિ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ, રેકોર્ડિંગ વગેરેમાં તેના મૂળ માલિકને કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલ અધિકાર.

કોપીરાઈટ એ અમૂર્ત મિલકત છે. દા.ત પુસ્તકનો કોપીરાઈટ લેખક પાસે હોય છે. પણ કોઈપણ વ્યક્તિ બજારમાંથી તે પુસ્તક ખરીદી શકે છે અને

પુસ્તકનો માલિક બને છે. એટલે કે કૉપીરાઈટ એ અન્યને તે પુસ્તકની નકલ કરતાં અટકાવવાનો અધિકાર છે. કૉપીરાઈટ ધારણ કરનારની પરવાનગી વગેરે તે પુસ્તક બજારમાં મૂકતાં કે વેચતા અટકાવવાનો છે.

આમ, કૉપીરાઈટનો અર્થ કોઈપણ વ્યક્તિની મહેનત, બુદ્ધિ, નિપૂર્ણતા, વ્યક્તિ આંતરિક કળાની પ્રસ્તુતી કે મૂડીનું સર્જન એ અન્ય વ્યક્તિ પચાવી ન શકે તેવો કરી શકાય. કૉપીરાઈટ એ એક અધિકાર તરીકે નહીં પરંતુ અધિકારોનો સમૂહ છે. આ કાયદાન અન્વયે વિચારોની મૌલિકતાને જે નક્કર સ્વરૂપે રજૂઆત કરવામાં આવેલ હોય તે સ્વરૂપને કાયદાકીય રક્ષણ આપવામાં આવે છે.

2. કૉપીરાઈટ કાયદાની જોગવાઈઓને અનુલક્ષીને માલિકના હકો સંબંધિત કૉપીરાઈટની માલિકીપણાની વિવિધ જોગવાઈઓ આ પ્રમાણે છે.

1. કૉપીરાઈટની માલિકી :-

સામાન્ય રીતે કોઈપણ કૃતિનો કર્તા તેનો પ્રથમ માલિક રહેતો હોય છે. કર્તા એટલે કે સાહિત્યનો અથવા નાટ્યકૃતિનો લેખક, સંગીત કૃતિનો કમ્પોઝર, જે-તે વિવિધ કલાકૃતિઓના કલાકારો, ફોટોગ્રાફ લેનાર વ્યક્તિ, સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મ અથવા સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગના નિર્માતા વગેરે કર્તાના હકો મેળવવાના અધિકારી છે.

ભાષણ આપનાર વ્યક્તિ તે ભાષણના પ્રથમ માલિક ગણાશે. સરકારી કામોની બાબતમાં સરકાર પ્રથમ માલિક ગણાશે.

વિદેશી કૃતિ માટે જેઓ કૉપીરાઈટ ધરાવવા લાયક હોય, તેના સંબંધમાં કલમ 49 હેઠળ કેન્દ્ર સરકારે જાહેર કરેલ આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠન સાથેના કરાર આધારિત કૉપીરાઈટના માલિકી અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં હોય છે.

ભાષાકીયકૃતિમાં કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ ટેબલ્સ અને કોમ્પ્યુટર ડેટાબેઝ સહિત સંકલનનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. કોમ્પ્યુટર પ્રોગ્રામ્સ બનાવનાર મૂળ માલિકને તેનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો હોય છે.

2. કૉપીરાઈટની સોંપણી :-

કૉપીરાઈટના મૂળ માલિક કૃતિના કૉપીરાઈટ સોંપી શકે છે. આ માટેના કરારો અંશતઃ અથવા સંપૂર્ણ મુદત મર્યાદાને આધીન હોઈ શકે છે. ભવિષ્યની કૃતિના હકો અન્યને આપી શકાય છે. આ સંજોગોમાં કૃતિ પ્રકાશિત થાય ત્યારબાદ તેના કરાર અમલી બનતા હોય છે.

ઈ.સ. 1995 પછીના એસાઈનમેન્ટની બાબતમાં કૉપીરાઈટની સોંપણીના હકોમાં સોંપેલ કૃતિની વિગતો નિર્દેશિત કરવી જરૂરી છે. તેમાં સોંપેલ હકો, મુદત અને એસાઈનમેન્ટનું પ્રાદેશિક પ્રમાણ હોવું જોઈએ.

એસાઈનમેન્ટ એ માલિકી ફેર માટેનો કાયદાનો શબ્દ છે. કોપીરાઈટ એ હકોનો સમૂહ છે. તેમાંથી કેટલાંક હકો માલિક પોતાની મરજીથી અન્યને એસાઈન કરી શકે છે. આ અધિકાર માલિકી ફેર અથવા વેચાણ હોવાથી ભારતના સ્ટેમ્પ અધિનિયમની જોગવાઈઓને અનુલક્ષીને સ્ટેમ્પ લગાડેલ હોવો જોઈએ.

કોઈપણ એસાઈનમેન્ટ લેખિતમાં કર્યું હોય તો જ તે કાયદેસર ગણાતું હોય છે.

અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ એટલે કે સાહિત્ય, નાટ્ય અથવા સંગીત કૃતિ, કલાકૃતિની પ્રસિદ્ધ ન થઈ હોય તેવી હસ્તપ્રતોના કોપીરાઈટ વીલ અથવા કોડીસીલ દ્વારા લેખકના વારસદારોને મળી શકે છે.

કૃતિના લેખકે કોપીરાઈટ રજિસ્ટ્રારને લેખિત નોટિસ દ્વારા પોતાના તમામ અથવા અંશતઃ હકો છોડી દઈ શકે છે. આવી નોટીસ રજિસ્ટ્રાર દ્વારા જાહેર જનતા સમક્ષ પ્રસિદ્ધ કરવાનમાં આવતી હોય છે.

3. કોપીરાઈટની કલમ 33(3)માં નોંધણીની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી. કોપીરાઈટ, કોપીરાઈટ રજિસ્ટ્રાર પાસે રજિસ્ટર કરાવી શકાય. આ રજિસ્ટ્રેશન ફરજિયાત નથી પરંતુ રજિસ્ટર થયેલ કૃતિઓને કાયદાકીય હકો સરળતાથી મળતા હોય છે. રજિસ્ટરમાં કૃતિનું નામ અથવા શિર્ષક, લેખક, પ્રકાશક, કોપીરાઈટ માલિકનું પૂરું નામ અને સરનામું વગેરે માહિતી નોંધવાની રહે છે.

કોપીરાઈટનું રજિસ્ટ્રેશન કોપીરાઈટનો દાવો કરતી વ્યક્તિની તરફેણમાં સૌ પ્રથમ પુરાવો છે. કોપીરાઈટ સોસાયટી નિયત કરવામાં આવે તે શરતોને આધીન અધિકારોના માલિક પાસેથી, પરવાનો આપીને અથવા તો પરવાનાનો શુલ્ક વસૂલ કરીને કોઈપણ કૃતિમાં અધિકારનો વહીવટ કરવાના સંપૂર્ણ અધિકારપત્ર સ્વીકારી શકે. સાથે સાથે અધિકારોનો માલિક કોઈપણ કરાર હેઠળ કોપીરાઈટ સોસાયટી અધિકારોને બાધ આવ્યા સિવાય આવો અધિકાર પત્ર પાછો ખેંચવાનો અધિકાર ધરાવે છે કોપીરાઈટ ઓફિસ કેન્દ્ર સરકારની દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ કામ કરે છે.

★ કોપીરાઈટનો ભંગ :

કોપીરાઈટનો ભંગ એટલે કે કોપીરાઈટ ધરાવતાં મૂળ માલિકના હકોને નુકસાન કરવું તે. એટલે કે કોપીરાઈટના માલિકનો હક હોય તેના માટે લાઈસન્સ સિવાય કંઈપણ કરવું, કોઈપણ કૃતિ જેનો કોપીરાઈટ હેઠળ સમાવેશ હોય તેની નકલો વેચવી કે ભાડે આપવી, અથવા તો વેપારી રીતે તેને પ્રદર્શિત કરવી. કલાત્મક કૃતિની નકલ કરવી વગેરે બાબતો કોપીરાઈટનો ભંગ ગણાશે. સાહિત્યિક કૃતિ, નાટ્યકૃતિ, સંગીત રચના કે કલાત્મક કૃતિની બાબતમાં, સિનેમટોગ્રાફના રૂપમાં ન હોય તેવી તેની ફેર રજૂઆત, કોઈપણ સાધનો દ્વારા સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મની નકલ, રેકોર્ડિંગની બાબતમાં કોઈપણ સાધન દ્વારા “સાઉન્ડ રેકોર્ડિંગ” તેમજ પ્રસારણની પુનઃરજૂઆતના અધિકારવાળા અથવા પ્રયોગ કરનારના

ગ્રંથાલય અધિનિયમ (Library Act)

હક હયાત હોય ત્યારે વધુમાં સીનેમેટોગ્રાફ, ફિલ્મના સ્વરૂપમાં સાહિત્યકૃતિ, નાટ્યકૃતિ, સંગીત રચના અથવા કલાત્મક કૃતિની ફેર રજૂઆત પણ આ કાયદાનો ભંગ ગણાતો હોય છે.

જાહેર જનતા માટે ખુલ્લા કોઈ ગ્રંથાલય, સંગ્રહાલય અથવા બીજી કૃતિનો સંશોધન અથવા વ્યક્તિગત અભ્યાસ માટેના ઉપયોગને કોપીરાઈટ ભંગ ગણવામાં આવતો નથી તેને 'ફેર યુઝ' અંતર્ગત લેવામાં આવે છે.

કોપીરાઈટ કાયદાના ભંગ સામે કોપીરાઈટના માલિકને દીવાની ઉપાય મળી શકે છે. જેવા કે મનાઈ હુકમ, નુકસાન, એકાઉન્ટ વગેરે. આ ઉપરાંત અધિનિયમમાં “ફોજદારી ગુના” માટે ફોજદારી કોર્ટ દ્વારા શિક્ષા માટે જોગવાઈ કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા આ અધિનિયમનો ભંગ થાય છે તેવું સાબિત થાય તો તે વ્યક્તિ ત્રણ વર્ષની પણ છ મહિના કરતા ઓછી ન હોય તેટલા દંડની સજા થાય છે. ઉપરાંત બે લાખ રૂપિયા પણ 50,000/- રૂ. કરતાં ઓછા ન હોય તેટલા દંડને પણ પાત્ર થશે. પરંતુ જો તેણે આવકના હેતુસર ભંગ કર્યો નથી એવું અદાલતને જણાય તો દંડ કે સજાની માત્રા ઓછી કરી શકે છે.

4. ઈ.સ. 1957નો કોપીરાઈટ કાયદો કુલ 78 કલમો અને 15 પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. જેમાં ઈ.સ. 1984, 1995 અને 1999નાં વર્ષોમાં સતત સુધારાઓ થતાં રહ્યાં છે. પ્રસ્તુત કાયદા અન્વયે લેખકોને સૌથી વધુ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. આ માટે લેખકોએ તેમના કોપીરાઈટની નોંધણી કરાવવી પડે છે. કોપીરાઈટ એ કાયદા દ્વારા ઉદ્ભવનો વૈધાનિક અધિકાર છે. આ અધિકારના રક્ષણાર્થે કોપીરાઈટ ચિહ્ન- ©નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે.

5. કોપીરાઈટ કાયદાનો સૌપ્રથમ ઉદ્ભવ કરવાનું શ્રેય ઈંગ્લેન્ડને ફાળે જાય છે.

ઈંગ્લેન્ડના પ્રિન્ટર્સ અને પુસ્તકની બાંધણી કરનારા બાઈન્ડર્સના હિતોનું રક્ષણ કરવાના મૂળ ઈરાદાથી કોપીરાઈટ કાયદાનો ઉદ્ભવ થયો. જેમાં પુસ્તકના લેખકના હક્કનું રક્ષણ નહિવત્ હતું. ઈ.સ. 1556માં સ્ટેશનર્સ કંપનીનો મૂળ અધિકારપત્ર આપવામાં આવ્યો. જેમાં મુખ્ય હેતુ રાજ્યમાં સ્થાપિત ધર્મની વિરુદ્ધનાં પ્રકારનો અટકાવવાનો હતો. આ અધિકારપત્રમાં જણાવવામાં આવેલું કે, જે સ્ટેશનર્સ કંપનીના સભ્ય હોય તેજ છાપકામનો વ્યવસાય કરી શકે. આ ઓર્ડરનો ભંગ કરનારને સખત સજાની જોગવાઈ કરવામાં આવી.

ઈ.સ. 1585માં પુસ્તક માટે પરવાના પદ્ધતિનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો, જે અન્વયે પુસ્તક છાપતાં પહેલાં ઈંગ્લેન્ડના રાજા પાસે તેનો પરવાનો મેળવવાનું અનિવાર્ય બનાવાયું. ઈ.સ. 1640માં તમામ સત્તા ઈંગ્લેન્ડની પાર્લામેન્ટના હાથમાં આવતાં. ઈ.સ. 1643માં પાર્લામેન્ટએ એક કાયદો પસાર કર્યો. તેમાં બે શરતો મુકવામાં આવી. પહેલી શરત પુસ્તક છાપતાં પહેલાં પ્રિન્ટર્સે સરકાર પાસેથી પરવાનો મેળવવાનો રહેતો અને બીજી શરત એ હતી કે, પુસ્તક છાપતાં પહેલાં પ્રિન્ટર્સે પુસ્તકના માલિક પાસેથી પણ પરવાનો મેળવવાનો

રહેતો. આમ, સૌપ્રથમ વખત પુસ્તકના માલિકને કાયદેસર હક આપવામાં આવ્યો.

વૈજ્ઞાનિક રીતે ઈ.સ. 1709માં ઈંગ્લેન્ડ કોપીરાઈટ કાયદો પસાર કરવામાં આવ્યો. 10મી એપ્રિલ, 1710ના દિવસથી તેનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો. જેમાં લેખકોને નકલ છાપવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો. 21 વર્ષની મુદત સુધી લેખકોને પુસ્તકો છાપવાનો અધિકાર કાયદા જોગવાઈ અનુસાર કરવામાં આવ્યો.

ત્યારબાદ ઈ.સ. 1775, 1852, 1854, 1875 વગેરેમાં ઘણાં ફેરફારો થતાં ગયાં. ઈ.સ. 1911માં કોપીરાઈટનો નવો સંપૂર્ણ અને વિસ્તૃત કાયદો ઘડવામાં આવ્યો.

ભારતમાં આઝાદી પહેલાં ઓક્ટોબર, 1912માં બહાર પડાયેલાં જાહેરનામાથી ઈંગ્લેન્ડનો ઈ.સ. 1911નો કોપીરાઈટનો કાયદો, ભારતમાં લાગુ પાડવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ ઈંગ્લેન્ડના ઈ.સ. 1911ના કાયદા અનુસાર ભારતમાં ઈ.સ. 1914માં કોપીરાઈટનો કાયદો ઘડવામાં આવ્યો અને તેનો અમલ શરૂ થયો.

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ઝડપી વિકાસને લઈને ભારતમાં રેડિયો, ટેલીવિઝન તથા પ્રકાશન ક્ષેત્રે નવી ક્ષિતિજોનો વિસ્તાર થવા લાગ્યો. કોપીરાઈટ ક્ષેત્રે લેખકો પોતાના અધિકારો અને જવાબદારી પ્રત્યે લોકોમાં જાગૃતિ આવવા લાગી. આ પરિવર્તનને પહોંચી વળવા માટે કોપીરાઈટ ક્ષેત્રે નવિન જોગવાઈ કરવી અનિવાર્ય બની. આથી તારીખ 4મી જૂન, 1957ના રોજ કોપીરાઈટનો કાયદો મંજૂર કરવામાં આવ્યો અને 21મી જાન્યુઆરી 1958થી સમગ્ર ભારતમાં તેનો અમલ શરૂ કરવામાં આવ્યો.

ઈ.સ. 1957નો કોપીરાઈટ કાયદો કુલ 78 કલમો અને 15 પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલો છે. જેમાં ઈ.સ. 1984, 1995 અને 1999નાં વર્ષોમાં સતત સુધારાઓ થતાં રહ્યાં છે. પ્રસ્તુત કાયદા અન્વયે લેખકોને સૌથી વધુ રક્ષણ આપવામાં આવ્યું છે. આ માટે લેખકોએ તેમના કોપીરાઈટની નોંધણી કરાવવી પડે છે. કોપીરાઈટ એ કાયદા દ્વારા ઉદ્ભવનો વૈધાનિક અધિકાર છે. આ અધિકારના રક્ષણાર્થે કોપીરાઈટ ચિહ્ન- ©નો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે.

11.10 ચાવીરૂપ શબ્દો (Key Words)

- ★ કોપીરાઈટ (Copyright) : નકલ કરવાનો પરવાનો, મુદ્રણાધિકાર.
- ★ કોપીરાઈટ એક્ટ (Copyright Act) : નકલ કરવાનો અધિકાર આપતો કાયદો.

ગ્રંથાલય અધિનિયમ (Library Act)

- ★ માલિક : પ્રસ્તુત કાયદાના સંદર્ભમાં માલિક એટલે પુસ્તક, પ્રલેખ, એટલેકે બૌદ્ધિકસંપત્તિની નીપજ જેની હોય તે વ્યક્તિ
- ★ હક (Right) : કાયદાકીય રીતે સંપન્ન થતો અધિકાર.
- ★ કૉપીરાઈટનો ભંગ (Infringement of Copyright) : બૌદ્ધિક સંપત્તિ જેની છે તે, મૂળ માલિકની પરવાનગી વગર તેની બૌદ્ધિકસંપદાનો ડીતાના સ્વાર્થ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે.

11.11 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (Reference and Further Reading)

1. ગ્રંથાલય અને સમાજ / છગન ભૈયા
2. બૌદ્ધિક સંપત્તિનો કાયદો / એ.એન.કારીઆ અને સી.આર.દાવડા અમદાવાદ : સી જર્મનની કંપની 2008-09
3. પેટન્ટ્સ, ડિઝાઈન્સ, કૉપીરાઈટ, ટ્રેડમાર્ક્સના કાયદાઓની સાદી સમજ/સંપા. સંજય એમ. અમીન - અમદાવાદ : સંકેલ લો બુક, 2009

